

16.8.2012

Dnro 903/4/11

Ratkaisija: Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Håkan Stoor

NS. PERHETAPAAMISTEN JÄRJESTÄMINEN VALTION MIELISAIRAALASSA

1 KANTELU

A ja B arvostelivat kirjeessään Vanhan Vaasan sairaalaa siitä, että se ei ole järjestänyt heille mahdollisuutta valvomattomiin tapaamisiin (ns. perhetapaamisiin).

2 SELVITYS

Kirjoituksen johdosta hankittiin Vanhan Vaasan sairaalan selvitys, jonka antoi johtava lääkäri C. Lisäksi asiassa hankittiin Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) lausunto. Kantelijat antoivat vastineen hankittuihin asiakirjoihin.

3 RATKAISU

Kun otetaan huomioon perustuslaissa olevat velvoitteet perhe-elämän tukemisesta ja vapautensa menettäneiden oikeuksien turvaamisesta, sairaala ei mielestäni voi täysin kieltää aviopuolisilta tai muilta perhe-elämän suojan piirissä olevilta pariskunnilta valvomattomia tapaamisia, jos sairaalassa on tähän tarkoitukseen soveltuvat tilat ja potilaan terveydentila ei estä tapaamisen järjestämistä.

Nähdäkseni sairaala ei kuitenkaan ole menetellyt virheellisesti kantelijoiden tapauksessa.

Perustelen ratkaisuani seuraavasti.

3.1 Asiassa saatu selvitys

3.1.1 Yleistä sairaalan käytännöistä

Sairaalan selvityksen mukaan aviopuolisoiden valvomattomat tapaamiset eivät sinänsä ole kiellettyjä. Sairaalassa ei kuitenkaan ole erillisiä tiloja tällaisille tapaamisille. Tarvittaessa omaisille tarkoitettu vierashuone voidaan ottaa tähän käyttöön, vaikka näin ei toistaiseksi ole menetelty.

Yleensä potilaiden intiimit tapaamiset järjestyvät lomien ja muun sairaalasta poissaolojen aikana. Lisäksi lähes kaikilla sairaalan potilailla on mahdollisuus liikkua osaston ulkopuolella ja siten mahdollisuus myös intiimiin kanssakäymiseen. Muun muassa tämän vuoksi vertaus vankiloiden perhetapaamiskäytäntöihin ei ole asianmukainen.

Käytännössä potilaiden psyykinen sairaus kuitenkin voi rajoittaa mahdollisuuksia toteuttaa tällaisia tapaamisia. Lisäksi on otettava huomioon huumausaineiden väärinkäyttöön ja salakuljetukseen liittyvät ongelmat kuten myös se, että huonossa psyykkisessä kunnossa olevat potilaat voivat joutua hyväksikäytetyiksi myös seksuaalisesti, mikäli heitä ei sairaalassa suojeltaisi.

3.1.2

Sairaalan selvitys kantelijoiden tapauksessa

- - -

3.1.3

THL:n lausunto

Sairaalan selvityksen johdosta pyysin THL:lta lausuntoa. Pyysin erityisesti lausumaan siitä, onko Vanhan Vaasan sairaalan käytännölle sellaisia yleisiä oikeuspsykiatristen potilaiden hoitoon liittyviä syitä, joiden perusteella ns. perhetapaamiset on perusteltua kieltää kokonaan vai tulisiko kiellon perustua kyseessä olevan potilaan (tai potilaiden) yksilöllisen terveydentilan arviointiin.

THL:n lausunnon mukaan mitään perusteettomia esteitä ei ole asetettu potilaiden perusoikeuksien rajoittamiseksi. Sairaalalla on olosuhteiden niin vaatiessa mahdollisuus järjestää valvomattomia tapaamisia potilaalle joko toisen potilaan tai sairaalan ulkopuolisen henkilön kanssa. THL ei näe huomautettavaa sairaalan toiminnassa.

3.2

Valvomattomista tapaamisista aikaisemmin esitettyjä kannanottoja

3.2.1

Oikeusasiamiehen ratkaisu 12.12.2004 (dnro 239/4/03)¹

Otsikossa mainitussa ratkaisussa oikeusasiamies Paunio katsoi, että valtion mielisairaalan potilaan oikeus vastaanottaa vieraita ei sisällä oikeutta valvomattomiin perhetapaamisiin, vaan tällaisen mahdollisuuden järjestäminen on sairaalan harkinnassa. Harkintaa käyttäessään sairaalan on kuitenkin otettava huomioon perustuslain 22 §:ssä julkiselle vallalle säädetty velvollisuus turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tämä turvaamisvelvollisuus edellyttää julkisen vallan aktiivisia toimenpiteitä, esimerkiksi tosiasiallisten edellytysten luomiseksi perusoikeuksien käyttämiselle.

Asiassa oli kyse valtio toisen mielisairaalan, Niuvanniemen sairaalan potilasta. Seuraavassa selostetaan tässä asiassa annettuja selvityksiä ja lausuntoja.

3.2.2

Niuvanniemen sairaalan selvitys edellä mainitussa asiassa

Niuvanniemen sairaalassa ei ole ns. perhetapaamistiloja valvomattomia tapaamisia varten. Sairaalan näkemyksen mukaan potilas, joka ei tarvitse lääketieteellisesti perusteltavissa olevaa valvontaa voi päästä tapaamaan omaisiaan sairaalan ulkopuolelle. Sairaalasta on järjestetty näissä tilanteissa esim. potilaan saatettuja matkoja omaisten luo.

¹ Päätös on luettavissa oikeusasiamiehen verkkosivuilla www.oikeusasiamies.fi (oikeusasiamiehen ratkaisut).

Valtion mielisairaala ei ole velvoitettu järjestämään sen tyyppistä perhetapaamistilaa kuin esim. vankeinhoidon piirissä on asianlaita. Mikäli sellainen velvoite säädettäisiin, koituisi siitä huomattavia ongelmia varsinkin hoitavan lääkärin kannalta. Psykiatrisesta hoidosta vastaavan lääkäri hoitaa, arvioi ja kohtelee potilasta kokonaisvaltaisesti ja rajoittaa häntä ainoastaan silloin kun se on välttämätöntä ja lain mukaan sallittua. Potilaan perhe-elämä ja seksuaalielämä ovat hänen yksityisasiansa siltä osin kuin hänen psyykinen tilansa sallii niitä ylläpitää. Hoidossa pyritään tukemaan potilaan yhteyttä tärkeisiin ihmisiin ja heidän perheisiinsä. Pelkästään perhetapaamisten ja siinä varsinkin seksuaalisuhteen järjestämismahdollisuus ja sen korostaminen saattaisivat tuoda valtion mielisairaalaan huomattavia ongelmia. Osalla potilaista on perhe silloin, kun he tulevat sairaalaan. Jotkut potilaat solmivat parisuhteita sairaalahoidon aikana joko ulkopuolisten henkilöiden tai sairaalassa olevien potilastovereidensa kanssa. Silloin kun potilaan ovat siinä määrin toipuneita, että voivat muiden ihmisten kanssa seurustella, heillä on vapaus myös intiimiin kanssakäymiseen esimerkiksi lomien puitteissa. Mikäli intiimin kanssakäymisen mahdollistava tila järjestettäisiin sairaalan puolesta ja oikeus sen käyttämiseen olisi periaatteessa kenellä tahansa potilaalla, joutuisi hoidosta vastaava lääkäri arvioimaan, onko sairaalassa keskenään kirjeenvaihdossa olevilla potilailla oikeus päästä tähän tilaan. Parisuhteen ja seksuaalisuhteiden kannalta täytyy kunnioittaa potilaan omia toivomuksia eikä terveydenhuoltohenkilökunnan tai sairaalan tule niihin aiheettomasti puuttua.

3.2.3

Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen lausunto edellä mainitussa asiassa

Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen 26.5.2003 antaman lausunnon mukaan ns. perhetapaamistilojen järjestämistä psykiatrisessa sairaalassa ei voida pitää välttämättä tarpeellisena, koska potilaat voivat kuntoutumisensa edettyä saada lomia, joiden aikana heillä on mahdollisuus vapaasti tavata omaisiaan ja ystäviään.

Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen tehtävät ovat siirtyneet Valviran hoidettaviksi.

3.2.4

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus lausunto edellä mainitussa asiassa

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus (STAKES) 23.11.2004 antaman lausunnon mukaan ns. perhetapaamisten järjestämisessä kriittiseen tarkasteluun tulevat valtakäytännöt, ihmisoikeuksien toteuttamista ja potilaan asemaa ja oikeuksia koskevat kysymykset sekä hoidon eettiset valinnat. Tällaisia kysymyksiä voi ratkaista oikeudellisin perustein vain suuntaa antavalla tavalla, hienosäätöiset ratkaisut ovat aina yksilöllisiä, tilannekohtaisia ja eettisiä valintoja.

Lainsäädännöllisin perustein sairaalaa ei voida velvoittaa järjestämään perhetapaamistiloja, mutta sairaalassa on nimenomaan vaikeahoitoisten potilaiden auttamiseksi koko henkilökunnan oltava valmis kehittämään eettisesti kestäviä hoitomenetelmiä potilaiden ihmisoikeuksien turvaamiseksi.

STAKES:n tehtävät ovat siirtyneet THL:n hoidettaviksi.

3.3

Oikeusohjeet

Perustuslain 10 §:n mukaan jokaisen yksityiselämä on turvattu. Yksityiselämän piiriin kuuluu muun muassa yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön. Vaikka perhe-elämän suoja ei 10 §:ssä erikseen mainita, perhe-elämän on katsottu kuuluvan

säännöksen piiriin (HE 309/1993 vp, s. 53). Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tämän yleisen turvaamisvelvollisuuden lisäksi perustuslain 7 §:n 3 momentissa säädetään, että vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla.

Mielenterveyslain 22 j §:n mukaan potilaalla on oikeus pitää yhteyttä sairaalan ulkopuolelle käyttämällä puhelinta, lähettämällä ja vastaanottamalla kirjeitä tai muita luottamuksellisia viestejä ja muita lähetyksiä sekä vastaanottamalla vieraita. Potilaan yhteydenpitoa sairaalan ulkopuolelle saadaan rajoittaa, jos yhteydenpidosta on vakavaa haittaa potilaan hoidolle, kuntoutukselle tai turvallisuudelle tai jos rajoittaminen on välttämätöntä muun henkilön yksityiselämän suojaamiseksi.

Hallituksen esityksen (HE 113/2001 vp., s. 28) mukaan 22 j §: säännös liittyy potilaan yksityiselämän, perhe-elämän ja luottamuksellisen viestin suojaan, jotka turvataan sekä perustuslaissa että kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. Yksityiselämän piiriin kuuluu muun muassa yksilön oikeus solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön. Yhteydenpidon rajoittamisen tulee olla poikkeuksellista ja rajoitusmahdollisuuksia on tulkittava ahtaasti.

Vankien ja heidän läheistensä valvomattomia tapaamisia on järjestetty jo vuodesta 1975. Vankeuslain (767/2005) 13 luvun 2 §:n mukaan vankilassa on oltava tapaamiseen soveltuvat tilat. Vangin oikeus valvomattomaan tapaamiseen ei kuitenkaan ole ehdoton, vaan se voidaan sallia silloin, jos se on perusteltua vangin yhteyksien säilymiseksi, oikeusasioden hoitamiseksi tai muusta vastaavasta syystä eikä tapaamisesta aiheudu haittaa vankilan järjestykselle tai toiminnalle (vankeuslain 13 luvun 3 §). Vankeuslain eduskuntakäsittelyssä perustuslakivaliokunta totesi, perustuslain 10 §:ään viitaten, ettei vangin yhteydenpito-oikeuksia pidä käytännössä rajoittaa enempää kuin on kulloisessakin yksittäistapauksessa välttämätöntä (PeVL 20/2005 vp).

3.4

Arviointi

3.4.1

Onko sairaalalla velvollisuus järjestää valvomattomia tapaamisia?

Mielenterveyslaissa tai sen esitöissä ei oteta kantaa ns. perhetapaamisten tai muiden valvomattomien tapaamisten järjestämiseen. Oikeusasiamiehen aikaisemmassa ratkaisukäytännössä asia on jätetty sairaalan harkintaan kuitenkin siten, että on korostettu julkisen vallan velvollisuutta tukea potilaiden perhe-elämää.

Olen kuitenkin katsonut aiheelliseksi tarkastella asiaa uudelleen, etenkin uuden vankeuslain sääntämisessä omaksuttujen periaatteiden valossa. Sekä mielenterveys- että vankeuslain yhteydenpitoa koskevat säännökset perustuvat julkisen vallan velvollisuuteen kunnioittaa ja tukea vangin ja potilaan yksityis- ja perhe-elämää. Psykiatristen sairaaloiden potilaiden oikeudet eivät mielestäni lähtökohdiltaan voi olla erilaiset kuin vankien. Molemmissa tapauksissa on kyse vapautensa menettäneiden henkilöiden oikeuksien turvaamisesta.

Ymmärrän kuitenkin, että käytännössä oikeuksien turvaamisen puitteet ovat erilaiset. Sekä tässä asiassa että asiassa 529/4/2003 annetuissa selvityksissä on korostettu potilaiden mahdollisuutta tavata puolisoitaan valvomattomasti lomillaan. Nähdäkseni lomien myöntäminen voidaankin yksittäistapauksissa ottaa huomioon valvomattomien tapaamisten tarvetta vähentävänä tekijänä. Toisaalta pelkästään niihin tai vapaakävelyoikeuksiin viittaamalla ei mielestäni voida sulkea pois valvomattomien tapaamisten järjestämisen tarvetta.

Toisin kuin vankeuslaissa mielenterveyslaissa ei kuitenkaan ole säädetty sairaaloille velvollisuutta järjestää valvomattomiin tapaamisiin soveltuvia tiloja. Tällaisen velvoitteen asettaminen kuuluu mielestäni lainsäätäjälle.

Nyky-lainsäädännön kannalta näkemykseni on seuraava.

Kun otetaan huomioon perustuslaissa olevat velvoitteet perhe-elämän tukemisesta ja vapautensa menettäneiden oikeuksien turvaamisesta, sairaala ei mielestäni voi täysin kieltää aviopuolisoilta tai muilta perhe-elämän suojan piirissä olevilta pariskunnilta valvomattomia tapaamisia, jos sairaalassa on tähän tarkoitukseen soveltuvat tilat ja potilaan terveydentila ei estä tapaamisen järjestämistä. THL:n lausunnossa ei ole esitetty sellaisia oikeuspsykiatristen potilaiden hoitoon liittyviä syitä, joiden perusteella tällaiset tapaamiset olisi syytä yleisesti kieltää.

Mielestäni jokaista pyyntöä valvomattoman tapaamisen järjestämisestä tulisi siten arvioida erikseen lain 22 j §:n kannalta. Säännöksen mukaan potilaan yhteydenpitoa voidaan rajoittaa, jos yhteydenpidosta on vakavaa haittaa potilaan hoidolle, kuntoutukselle tai turvallisuudelle tai jos rajoittaminen on välttämätöntä muun henkilön yksityiselämän suojaamiseksi. Vanhan Vaasan sairaalan selvityksessä esitetyt perusteet, kuten potilaan terveydentilaan liittyvät syyt ja potilaiden suojeleminen hyväksikäytöltä ovat mielestäni tällaisia perusteita. Jos perusteita ei kuitenkaan ole ja jos sairaalalla on tapaamisiin soveltuvat tilat, niitä tulisi mielestäni voida käyttää puolisoiden valvomattomiin tapaamisiin, jolleivät puoliset voi tavata potilaan (tai potilaiden) lomien aikana. Vanhan Vaasan sairaalasta onkin ilmoitettu, että sillä on tarvittaessa valmius tällaiseen järjestykseen.

Totean vielä, että potilaiden muodostamia pariskuntia tulisi mielestäni kohdella samoin perustein kuin sellaisia pariskuntia, joiden toinen osapuoli asuu sairaalan ulkopuolella. Lain 22 § j:n sanamuodolle, jonka mukaan potilaalla on oikeus pitää yhteyttä "sairaalan ulkopuolelle" ei mielestäni voi antaa sellaista merkitystä, että se asettaisi potilaiden erilaiset parisuhteet eri asemaan (vrt. päätökseni 27.11.2009, dnro 1304/4/07²).

Kuten olen edellä esittänyt, oikeus valvomattomiin perhetapaamisiin koskee mielestäni sellaisia pariskuntia, joiden perhe-elämä nauttii perustuslain tai ihmisoikeussopimuksen mukaista suojaa. Ihmisoikeussopimuksen soveltamiskäytännössä suojattuna perheyhteytenä on pidetty paitsi aviopuolisoita myös muita vakiintuneita parisuhteita (ks. lähemmin Pellonpää ym., Euroopan ihmisoikeussopimus, Helsinki 2012, s. 670 ss.)

3.4.2

Menettely tapaamisista päätettäessä

Mielenterveyslain 22 j §:n 5 momentin mukaan sairaalan psykiatrisesta hoidosta vastaavan yllä lääkärin tai muun vastaavan lääkärin on tehtävä yhteydenpidon rajoittamisesta kirjallinen päätös. Ennen päätöksen tekemistä on potilaalle varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Myös muulle sairaalan tiedossa olevalle asianosaiselle on mahdollisuuksien mukaan varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Päätöksessä on mainittava rajoituksen syy, henkilöt, joihin rajoitus kohdistuu, millaista yhteydenpitoa rajoitus koskee ja missä laajuudessa se toteutetaan. Rajoitusta koskevan päätöksen tulee olla määräaikainen ja se saa olla voimassa enintään 30 päivää kerrallaan. Lain 24 §:n mukaan sairaalan lääkärin päätökseen saa hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen.

² Päätös on luettavissa oikeusasiamiehen verkkosivuilla www.oikeusasiamies.fi (oikeusasiamiehen ratkaisut).

Oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä on aikaisemmin katsottu, että potilaan vierailujen valvomista on pidettävä mielenterveyslaissa tarkoitettuna yhteydenpidon rajoittamisena, minkä vuoksi siitä on tehtävä lain 22 j §:ssä tarkoitettu muutoksenhakukelpoinen päätös (Oikeusasiamies Pau-nio 19.2.2010, dnro 3605/4/08³).

Olen edellä katsonut, että valvomattomista tapaamisista tulisi päättää samalla tavalla kuin poti-laan muustakin yhteydenpidosta. Jos tällaista tapaamismahdollisuutta ei järjestetä, siitä tulisi mie-lestäni päättää lain 22 j §:n osoittamalla tavalla, minkä jälkeen potilas voi halutessaan saattaa asian hallinto-oikeuden ratkaistavaksi.

3.4.3

Sairaalan menettely kantelijoiden tapauksessa

- - -

3.5

Esitys mielenterveyslain täydentämisestä

Edellä on käynyt ilmi, että mielenterveyslaissa ei säädetä ns. perhetapaamisista tai potilaiden muista valvomattomista tapaamisista. Laissa ei myöskään säädetä tapaamisiin käytettävien tilo-
jen järjestämisestä.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen ja 7 §:n 3 momentin mukaan vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla. Olen edellä kat-sonut, että mahdollisesta velvoitteesta valvomattomiin tapaamisiin soveltuvien tilojen järjestämi-
sestä tulisi säätää laissa.

Tiettävästi sosiaali- ja terveysministeriössä valmistellaan oikeuspsykiatrasta hoitoa koskevaa lain-säädäntöä. Nähdäkseni edellä mainituilla kysymyksillä on suurin merkitys juuri oikeuspsykiatri-
sessa hoidossa, joissa hoitoajat ovat tavallista psykiatrasta sairaalahoitoa pidemmät. Esitän sen
vuoksi ministeriölle, että se arvioisi tarvetta sisällyttää lakiin säännökset potilaiden valvomatto-
mista tapaamisista.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.4 esittämäni käsityksen Vanhan Vaasan sairaalan tietoon. Tässä tar-
koituksessa lähetän sinne jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Lähetän päätökseni tiedoksi myös Terveyden ja hyvinvoinnin laitokseen ja Niuvanniemen sairaa-
laan.

Lähetän kohdassa 3.5 mainitun esityksen sosiaali- ja terveysministeriölle. Pyydän ministeriötä
ilmoittamaan 31.12.2012 mennessä, mihin esitykseni on antanut aiheutta.

³ Päätös on luettavissa oikeusasiamiehen verkkosivuilla www.oikeusasiamies.fi (oikeusasiamiehen ratkaisut).